

AZ OLASZ NEMZETI NYELV KIALAKULÁSÁRÓL

A szentistváni Magyar Birodalom művelődéstörténetének mindenkor egyik legerőteljesebb alakító tényezője volt az a befogadókészség, amellyel a magyar szellemi élet az Itália felől érkező hatások előtt tárta fel kapuit.¹ Az olasz művelődés és az olasz nyelv iránti rokonszenv hazánkban évezredek gyökereiből táplálkozik s bár a két sok tekintetben rokonlelkű nép nem egyazon nyelvcsalád tagja, lassan közhellyé válik az a megállapítás, hogy az olasz-magyar együttérzés egy úgynevezett *affinità di elezione* eredménye, amely nyelvrokonsági és vérségi szálaknál is szorosabban fűzhet össze népeket, mert a szellem síkján jelent szerves együvé tartozást.²

Népeink kapcsolatait nem kell fáradságos munkával kifürkészni: Szent István kora óta számtalan olasz-magyar kapcsolatról számolhatnánk be, melyek egyértelműen bizonyítják, hogy a magyar művelődés legeredményesebb ihletője, gyakran sorsdöntő szereplője Itália és Róma volt. A velencei származású Szent Gellért püspöktől, a magyarországi római Egyház megszervezőjétől, az olasz nép nagy Vezéréig, aki trianoni elesettségünk idején sietett segítségünkre messzehangzó szavával, történelmünk legragyogóbb lapjai beszélnek bensőséges együttaladásunkról. A nápolyi Anjouk után Mátyás korának humanista ragyogása követ-

¹ A kolozsvári Olasz Kultúrintézet évnyitó ünnepségén 1942. október 21-én tartott előadás.

² Lásd: legutóbb *Carlo Tagliavini* és *Ullein-Reviczky Antal* hasonló értelmű fejtegetéseit: *Hitel*, VII—1942., 261. l.

kezik, az olaszországi újjászületés értékeinek átültetése magyar földre. Latinul és magyarul éneklő költőinket, latinul és olaszul verselő olasz poéták ihletik s az oszmán veszedelem idején születik meg *Tasso* és *Zrínyi* eposza. De nemcsak a török elleni európai harcban védik a közös eszményt magyarok és olaszok, hanem szabadságharcaikban is támogatják egymást. *Monti* olasz légiójának véráldozatát *Türr István* és katonái viszonozzák s napjaink keresztesháborújában is egymás mellett harcolnak.

Az olasz nyelv és művelődés iránti eleven érdeklődés készlet benünket arra, hogy ezúttal ne a művelődési kapcsolatokat helyezzük fejtegetéseink előterébe, hanem magát a mai olasz nyelvet, amelynek a diadalmas ütközetek egész sorát kellett megvívnia, hogy egy egész egységessé vált nemzetnek, az egyetemes olaszsnak, a tartományi nyelvek feletti egyöntetű kifejező eszköze, a nemzeti szellem közérthető vehiculuma legyen. Mert hosszú út vezet odáig, míg végre Itáliában megvalósulhatott az «egy ország — egy nyelv»-nek a legjobbaktól hosszú évszázadok óta várva-várt eszményképe: az *Italia unita*, és a minden olaszok közös nemzeti nyelve: a *lingua nazionale*.

Kétségtelen, hogy Itáliának az ókori és újkori Európa műveltségét egyaránt meghatározó hatalmas szellemi kisugárzó ereje sokat köszönhet annak, hogy az apennini félszigetről a Birodalom felbomlása után is szerteszálló műveltség a latin nyelv szárnyain repülhetett tova. Az ókori latinság helyébe a középkori latinság lép, majd a humanisták latinsága. A latin mellett az olasz nyelv, helyesebben az egyes tájegységek, város-államok, köztársaságok helyi idiomái igen sokáig csak másodrangú szerepet játszhattak s hosszú évszázadok fejlődésére volt szükség, hogy a lingua volgare, a mindennapi nyelv, szívós munkával felküzdhesse magát arra a polcra, ahol azelőtt csak dicső ősenek volt helye.

A történelem, úgylátszik, megismétli önmagát. Mikor az olasz félsziget szívében felvirágzó Toscana latinos csengésű nyelve a trecentóban elindult, hogy egy magasrendű nemzeti műveltség hordozójává finomulva lassan egész Itáliát meghódítsa, nem először történt e tájon, hogy egy szűkebb tartomány nyelve tágasabb határokra áhítozzék. Az ókorban hasonló igényekkel lépett volt fel a kis Latium nagy jövőbe tekintő nyelve s lett belőle a félsziget birtokbavétele után a világbirodalom köznyelve. Mert a latinnak is voltak a termékeny itáliai talajból felserdülő vetélytársai. Gondoljunk Oscia és Umbria tájszólásaira. Róma történetének legnagyobb kutatói hisznek abban, hogy valamikor jelentős oszku irodalomnak kellett léteznie Itália déli vidékein. Latium katonai kiválóságának és szervezőképességének köszönhető, hogy végére is a középső nyelvterület győzött mind politikailag, mind pedig

nyelvileg. Az apennini félsziget tarka tájnyelvi tagoltságát még a Kr. e. III. században felváltotta a latin koiné megszilárdulása s ezt az eredetileg Latium szűkös határaitra utalt köznyelvet röpitik a római sasok a rendre meghódoló új tartományokba.

A világbirodalom nyelve tehát nem az osciai, nem az umbriai, hanem a latiumi latin nyelv lett, amint tájnyelv volt eredetileg a toszkánai olasz, az Ile-de-France-i francia, a castiliai spanyol, a mai Olasz Birodalom, Franciaország és Spanyolország köznyelvének ősi törzse. Míg virágjában volt a hatalmas katonai és jogi kolosszus: az orbis Romanus, addig a mindennapi élet, a közigazgatás és a szellemi élet nyelve mindenütt a latin volt s csak Keleten tartotta magát a lebírhatatlan görög műveltséget hordozó görög nyelv, továbbá az illír népnek ma albánul beszélő kis töredéke és nyugaton a baszkok elszigetelt csoportja.

Sokáig nem tudták, hogy az újlatin nyelvek a latin nyelvnek milyen rétegeből fejlődtek. Úgy képzelték, hogy a cicerói tökéletességű latin-ság a birodalmat széjjelrobbantó barbárok beavatkozása folytán megromlott, elvesztette ősi tisztaságát, elkorcsosodott, s ennek a bomlási folyamatnak a termékei az újlatin, vagy román nyelvek. Ezt a humanista előzményekre támaszkodó romantikus nyelvtörténeti szemléletet a mult században kialakuló tudományos felfogás szorította háttérbe, amely szerint az újlatin nyelvek a hajdani római birodalom területén beszélt hétköznapi nyelvből, nem pedig az irodalmi műalkotásokban ránk hagyományozott klasszikus latinságból fejlődtek.

Ezt a mindennapi nyelvet nevezik a magasabb műveltséget hordozó klasszikus latinsággal szemben sermo rusticus-nak, sermo vulgaris-nak, sermo usualis-nak. A régi Róma műveltsége a birodalom felbomlásával egyidőre feledésbe merült, de a nép ajkán tovább élt a vulgáris latin nyelv, amelyből az olasz nyelv és a többi újlatin nyelv fejlődött. A Kr. u. V. és VI. század eseményeinek az itáliai félsziget nyelvi egységének szempontjából mélyreható következményei voltak. A germánság katonai hatalmának a hanyatló birodalom nem tud ellenállani s bekövetkezik a részekrebomlás kora, amely egyszersmind az egységes köznyelv megszűnését eredményezi. Itáliában a keleti gótok rendezkednek be s mikor Bizánc végzetes csapást mér rájuk, helyükbe a longobárdok jönnek, akik az apennini félsziget északi felét szállják meg és népesítik be telepeikkel. Az utolsó longobárd királyt Nagy Károly győzi le 774-ben s országukat a frank monarchiába kebelezi be. Csak a beneventói longobárd alapítású hercegség tudja ideig-óráig megőrizni függetlenségét Bizánccal szemben, de a XI. században ezt is meghódítják a normannok. A ravennai exarchátus és Délolaszország egy tetemes része a Keleti Császár-

ságuralma alatt maradt s csak a patrimonium Petri, a pápai állam területe kerülhetett el a világi hatalmak fegyveres fellépésének következményeit.

Mindezeknek az eseményeknek a nyelvfejlődés szempontjából is megvoltak a következményei. Ha Itália a birodalom szétesése után is egyetlen jogar alatt fejlődhetett volna tovább, akkor a IV—V. században még egységes népi latin köznyelvből valószínűleg egy, az egész *apennini félszigeten azonos jellegű újlatin nyelv alakult volna ki*. Így azonban lassan mindinkább érvényesülni kezdtek azok a regionális, a tájnyelvek kibontakozását elősegítő tényezők, amelyek egy újabb Itália dialettale tarka képét vázolták fel az olasz félsziget térképére. A latiumi latinságnak azzal kellett fizetnie osciai és umbriai vetélytársai hajdani kiküszöböléséért, hogy most saját maga lett az újabb tájnyelvi sokféleség szülőanyjává.

Tudjuk, hogy a középkor a nemzeti nyelvek szunnyadásának a kora, ezek a középkor írásbeliségében csak nehezen és ritkán jutnak szóhoz, az Egyháznak, tudománynak és a nagyjából még csak vallási jellegű irodalomnak nyelve a latin, sőt maguk az írástudók is egyházi férfiak, a művelődésnek megszentelt középpontjai és munkálói pedig a kolostorok, a kolostori iskolák, továbbá az Egyházat szolgáló egyetemek.

Ha tehát a kialakulóban levő helyi tájnyelvek valamelyike a hajdani latiumi latinság szerepét akarta kivívni, úgy kettős ellenállással kellett megküzdenie. Egyfelől ott uralgotta latin nyelv, melynek az egyházi atyák teremtették meg a tekintélyét, másfelől pedig ott voltak a regionális nyelvek, amelyeknek egyike-másika (pl. a velencei, a lombárdiai, a szicíliai és a toszkánai) már igen korán írott nyelvekké váltak s igyekeztek elnyerni, egymás rovására is, az elsőbbség pálmáját. *Minden irodalmivá lett tájnyelv szemben állott a többivel, valamennyien pedig a közös őssel, az irodalmi és egyházi nyelvnek megmaradó latinnal*. Az olasz félsziget kisebb-nagyobb államalakulatainak partikularisztikus tagozódása, az erőteljes szellemi központokkal rendelkező városállamok, kedvező életviszonyokat biztosítottak a helyi vernacolo-k fellendülésének, amelyek közül több mindmáig sem szorult ki a mindennapi élet évezredes kereteiből.

Amint a németeknél sem Bismarck egységesítő politikája veti fel először az egységes, minden nyelvjárási sallangtól megtisztított birodalmi nyelv gondolatát, úgy az olaszoknál is már jóval a mult század ilyen irányú mozgalmai előtt találkozunk a lingua volgare problémájával. A latin nyelvnek és a népnyelvnek a kérdését egész Európában először olasz írók és tudósok teszik elméleti és tudományos vizsgálódás tárgyává, mert hiszen a provenszál műköltészet szabályait fejtegető

és leltározó poétikákat nem tekinthetjük ilyen természetű műveknek. Az első komoly kísérleteket már a XIII. században megtaláljuk. Ideje is volt a kérdés felvetésének és megtárgyalásának, mert Délolaszországban a normann uralkodók, különösen II. Frigyes udvarában már megszilárdulóban volt a szicíliai tájnyelvből nemesített irodalmi nyelv, amelynek azonban véget vetett a normannok bukása s ezzel egyidőben Firenze és Toscana politikai, társadalmi és gazdasági megerősödése. Egy olyan országrészre tolódott el magának a kulturális életnek is a központja, amely kedvező fekvésénél fogva *egyforma erővel sugározhatta energiáit Itália északi és déli vidékei felé.*

A trecento a nemzeti nyelv problémájának megoldása szempontjából döntő fontosságú évszázad. Jelenti a Délitáliából felfelé igyekvő szicíliai irodalmi nyelv háttérbe szorulását, a Délfranciaországból behatoló provenszál irodalmi nyelv kiküszöbölését és a toszkánia vernacolo örökbecsű alkotásokban megjelenő előretörését. Amit Franciaországban a korán megszilárduló központi királyi hatalom szinte természetesen hoz létre, azt a számos szellemi és politikai központ centrifugális erő kifejtése ellenében kell az olasz íróknak megteremteniök. Munkájuk párhuzamos volt a trecento művészetében (festészetében, szobrászatában, építészetében) is megnyilvánuló nagy szellemi fellendüléssel. Sokat köszönhet annak a társadalomtörténeti ténynek is, hogy a polgárság ekkor kezdi kiépíteni a maga társadalmi és politikai súlyának hadállásait. Ennek a fellendülő és sajátos értékeinek tudatára ébredő társadalomnak szellemi igényeit már nem lehetett latinul kielégíteni, ennek a társadalomnak már nem sok köze volt a középkori skolasztikus műveltséghez, latinul sem igen tudott s az irodalomban a saját életét tükröző új műfajokat, új gondolatokat kereste s azokat saját nyelvén akarta élvezni. Az új korszaknak szellője járja át már a XII. és a XIII. század fordulóján megszületett *Discordo plurilingue di Rambaldo di Vaqueiras* című költeményt is, amelynek érdekessége, hogy a trubadúr provenszál nyelven vall szerelmet génuai szívehölgyének, ez azonban a saját olasz nyelvén válaszolva kosarazza ki a költőt, mondván:

*Bel messer, ver e' ve di:
No volo questo latì,³*

A cremonai *Pateccionak* és a milanói *Bonvesin della Rivanak* népnyelven írott művei már világosan bizonyítják, hogy a helyi tájnyelvek immár feltartóztathatatlanul sorakoznak fel az egymás között megvívandó harcra. *Assisi Szent Ferencnek Cantico di frate sole* című dicséreté-

³ V. ö. F. A. Ugolini: Testi antichi italiani. Torino, 1942., 6. l.

ben Umbria hallatja a Mindenhatót dicsőítő s minden keresztények lelkét elbűvölő hangját. Egységes irodalmi nyelvről tehát egyelőre még nem beszélhetünk, a legjobb példa erre *Guittone d'Arezzo*, aki gazdagon szövögeti nyelvének toszkánai alapanyagába a latin, provenszál, szicíliai és arezzói-elemeket. Ez az «*ibridismo linguistico*» különben nem olasz különlegesség, tudjuk, hogy minden irodalmi nyelv megalakulását a nyelvi bizonytalanságok, ingadozások szárnypróbálgató évada előzi meg, míg végre megszülethet az arra hivatott mesterek kezéből a közös műremek, egy nemzet szellemi életének mindenkire szóló instrumentuma.

A trecentóban a volgare egymásután hódítja meg azokat a területeket, amelyekhez eladdig nem tartották méltónak. *Dante Convivio*-ja allegorikus lakoma, amely a kor filozófiai műveltségének legjavát nyújtja a latinul nem tudó résztvevőknek, s ugyanakkor megteremti az olasz filozófiai műnyelvet. De ennél sokkal többet is köszönhet neki az egyetemes olaszság, mert mint *Bertoni* mondja: «*Aveva cercato il volgare illustre, e aveva trovato, dico, qualcosa di infinitamente maggiore: la futura lingua letteraria.*»⁴ A folyton továbbfejlődő, dinamikus erővel kibontakozó szellemek gyakran kerülnek ellenmondásba, mikor a saját elméleteik alkalmazására kerül sor. *Dante volgare illustre*-je, megnevesített, kicsiszolt népnyelve nem azonos egyetlen olasz vidék nyelvével sem s a *De vulgari eloquentia*-ban a toszkánai tájnyelveket sem kíméli csípős megjegyzéseitől, a *Divina Commedia* nyelve azonban mindezek ellenére is a félreismerhetetlenül toszkánai törzsből kihajtó olasz irodalmi és köznyelv apoteózisa. *Dante* még nem tudhatta, hogy a közös irodalmi és nemzeti nyelv nem úgy jön létre, hogy a tájnyelveket megfosztjuk kirívó helyi sajátágaiktól s a megmaradó közös magot megtesszük köznyelvnek, hanem sokkal inkább úgy, hogy a tájnyelvek közül az kerekedik a többiek fölé, amelynek művelői az egész nemzethez, vagy az egész művelt világhoz szóló szellemi értékeket teremtenek meg. Ő a nyelvfilozófiában egyszerű racionalista, az olasz irodalmi nyelv életrehívásában pedig nagyszerű nyelvteremtő. Nyelvfilozófiája elavult skolasztika, költői munkássága jövőbemutató forradalom, az olasz szellem és az olasz nemzeti nyelv elválaszthatatlan egységben jelentkező életremozdulása.

A merev formákban megrekedt provenszál lírai műnyelvvel szemben *Dante* és *Petrarca* ajándékozzák meg az olasz irodalmat a toszkánai színezetű *dolce stil nuovo* orgonájával, amely a felszabadult költői egyéniség új, a következő századokban is tovább csengő hangjait szó-

⁴ *Lingua e Poesia*... 45. l.

laltatja meg. A széppróza fejlődésére *Dante* nagy csodálója és magyarázója a firenzés *Boccaccio* gyakorol iránymutató hatást.

Szinte csodálatos, hogy az irodalmi és nemzeti nyelv kérdése ilyen európai jelentőségű kezdeményezések után sem tudott nyugvópontra jutni. A reneszánsz korában lankadatlanul folynak tovább a viták, annál is inkább, mert a már-már leküzdöttnek hitt ellenfél, a latin nyelv, újult erővel támad fel s a humanisták jóvoltából megalkuvást nem ismerő hegemoniára törekszik. Hiába írta volt meg *Antonio da Tempo*, az első olasz verstan szerzője még 1332-ben, hogy «Lingua tusca magis apta est ad literam sive literaturam quam aliae linguae, et ideo magis est communis et intelligibilis»,⁵ a toszkánai nyelv elsőbbségéért még további harcokat kellett vívni. A humanisták közül sokan azt vallották, hogy egyedül a latin nyelv alkalmas arra, hogy Itália szellemi fölényét sugározza Európa nyugati műveltségű tájai felé. A népnyelvben a római világbirodalom katasztrófájának élő bizonyítékát látták, olyan nyelvet, amelynek tökéletességét a barbárok rontották meg s amely legfeljebb szerelmi léhaságok, holmi versecskék írására alkalmas. *G. Toffanin*, az ismert olasz irodalomtörténész írja ezzel kapcsolatban, hogy a népnyelveknek irodalmi nyelvekké válásában kétségtelenül a nőknek is jelentős, bár inkább közvetett szerepük volt. Ők ugyanis általában vonakodtak a latin nyelv megtanulásától s ezért, mint *Dante* mondja a *Vita Nuova*-ban, az eleven népnyelven kellett szerelmet vallania annak a költőnek, aki «volle far intendere le sue parole a donna, alla quale era malagevole intendere i versi latini.»⁶

A XVI. században sokan a lingua cortegiana-t, az udvari nyelvet akarták nemzeti nyelvvé avatni. Velencében, Bolognában, Firenzében, Milanóban, Rómában, Nápolyban, Urbinóban, mindmegannyi politikai és művelődési központ élt és virágzott s ezeknek kapcsolatait még élén-kebbé tették azok a vándorló, hol itt, hol ott letelepedő humanisták, írók és művészek, akik akarva, nem akarva, az itáliai köznyelv megalkotásán is fáradoztak. *Calmeta* például a római udvari nyelvet szerette volna a volgare illustre ed aulico rangjára emelni, *Baldassare Castiglione* pedig az élő nyelvhasználat jegyében foglalt állást s mint józan purista a spanyol, francia és provenszál szavakkal tarkított udvari köznyelv apostola, amely szerinte «un delizioso giardino pien di diversi fiori e frutti.»⁷

⁵ «A toszkánai nyelv alkalmasabb az irodalom művelésére, mint a többi s ezért elterjedtebb és érthetőbb.» (V. ö. *Schiaffini*: *Le origini dell'italiano letterario*: Italia Dialettale, V—1929., 139. 1.)

⁶ *Storia letteraria d'Italia*. Il Cinquecento. Milano, 1929., 87. 1.

⁷ Lásd: *Il Cortegiano*, ed. V. *Cian*. Firenze, 1929., 84—5. 1.

E nyelveszmény ellen a XVI. században *Pietro Bembo* veszi fel a harcot, korának egyik legkiválóbb humanistája, aki a klasszikus ókor megbecsülését és a számos humanista műveltségű honfitársától megvetett népnyelv szeretetét tökéletes egyensúlyban tudta tartani. Az udvari nyelvet, ezt a szerinte tarka-barka alkotást már azért sem tartja utánzásra méltónak, mert annak nincsenek kimagasló művelői, művészei. A firenzei veretű köznyelv és irodalmi nyelv feltétlen barátja, mert azt *Boccaccio* és *Petrarca* olyanná tették «quale essendo non ha da pentirsi.» Érdekes megfigyelni, hogy ez a velencei születésű olasz tudós és költő milyen lelkesedéssel sorakoztatja fel nyelvi, irodalomtörténeti és esztétikai érveit a *fiorentina lingua* elsőbbségének védelmében. *Della volgar lingua* című művének ezenkívül még az olasz nyelvtanítás és nyelvészeti terén is úttörő érdemei vannak. Nagy tekintélyét eléggé bizonyítja, hogy maga *Castiglione*, sőt *Ariosto* is hozzáfordultak nyelvhelyességi kérdésekben. *Bembo*-nak volt bátorsága, hogy a latin nyelv újjászületésének korában a volgare védelmében szálljon síkra, amely számára a nagy toszkánai írók nyelveszményének mintául vételét jelentette. A XVI. század rendkívül élénk nyelvi harcaira jellemző, hogy ekkor alakul meg az úgynevezett Accademia della Crusca is, amely kísérletet tesz arra, hogy a nyelvszabályozó és nyelvtisztító mozgalom élére álljon. A következő század elején megjelent nagy szótára a toszkánai nyelv szókincsének gazdag tárháza. De hibájául róják fel, hogy a toszkánai nyelv egyeduralmát a köznyelv kialakításában megalkuvást nem ismerő merevséggel hangsúlyozza s nemhogy a többi olaszországi tájnyelvnek, de még az élő firenzei nyelvszokásnak sem hajlandó szerepet juttatni. *G. Rohlfs* némi iróniával jegyzi meg ezzel kapcsolatban, hogy éppen Toszkánában nevezik a korpát *semola*-nak, nem pedig *crusca*-nak s így a nyelvtisztító akadémia csakugyan a saját elveivel kerül ellenmondásba, amikor nevében kerüli a *semola* szót.⁸

Kevésbé merevek a XVIII. században felbukkanó ilyenirányú állásfoglalások, amelyek a francia felvilágosodás hatására racionalisztikusan ítélik meg a köznyelvvvel kapcsolatos kérdéseket s gyakran meglepően újszerű elméleti megállapításokból indulnak ki. Az Accademia della Crusca törekvéseiben kifogásolják az olyan firenzei sajtóságok mindenáron való erőltetését, amelyeket a közhasználat nem szentesített, vagy amelyeknek használatához csak azért kellene ragaszkodni, mert a trecento valamelyik nagy szelleme élt velük, de különben már régen feledésbe merültek. Az akadémiai tekintéllyel és a régi írókra való hivatkozással az újabb elmélet hívei szerint nem boldogulhatunk, ezekkel

⁸ La struttura linguistica dell'Italia. Leipzig, 1937., 16. l.

szemben az élő nyelvhasználathoz és az arra hivatottak nyelvérzékéhez kell fordulnunk tanácsért. *Bembo* határozott toszkanizmusától *Cesarotti* észelvőségéig szerves fejlődés vezet, az utóbbi ugyanis azt vallja, hogy «Tra i fiorentinismi quei soli debbono riguardarsi come obbligatorii, che furono unanimamente adottati dagli altri scrittori d'Italia.»⁹ *Cesarotti* szívesen elismeri a nemzeti nyelv kérdésében a toszkániai olaszság elsőbbségi jogát, de ennek az elsőbbségnek nem szabad zsarnoksággá fajulnia. Itália egyéb tájainak is módot kell nyújtani arra, hogy — amennyiben ez a nagy írók közmegegyezésével találkozik — saját hozzájárulásukkal gyarapítsák a toszkániai törzsről sarjadó nemzeti nyelvet. Sőt az idegenből, elsősorban Franciaországból érkező nyelvi hatások elől sem ajánlatos mereven elzárkózni.

A felvilágosodásban gyökerező és az eklekticizmus felé hajló felfogás a nagy olasz romantikusnak *Manzoni*-nak ellenállásába ütközött, aki ismét a tiszta toszkanizmus már-már hajlékonyabb irányoktól kiszorított hagyományait elevenítette fel. *Manzoni* nemcsak az unita Italia eszméjének volt kimagasló előharcosa, hanem a nyelvi egység buzgó követelője is. Irodalmi munkásságán kívül nagyjelentőségű nyelvművelő ténykedést is fejtett ki. Milánói létére — a toszkániai nyelvezet elsőbbségének a szószólója. Ennek az utóbbi körülménynek nagy jelentőségét csak akkor mérhetjük le helyesen, ha meggondoljuk, hogy kortársai közül a szicíliai *Meli*, a velencei szatíraíró *Pietro Buratti* és a milánói *Carlo Porta*, egyébként a legkiválóbb olasz költők egyike, a már évszázadok óta tartó nyelvi mozgalmak ellenére még a napoleoni korban is szűkebb hazájuk nyelvén írják műveiket. *Manzoni* önmagával szemben is szigorú volt, a *Promessi Sposi* szövegét gondosan átvizsgálta s a lombárdizmusokat kigyomlálgatva jelenttette meg művének toszkánizált kiadását. Szép példája ez annak a nyelvtisztító mozgalomnak, amely nem is az idegen nyelvekből beszüremkedő barbarizmusok ellen küzd, hanem a tiszta toszkanizmus érdekében a belső idegenszerűségek, magukból az olasz tájnyelvekből belopakodó provinciálizmusok ellen veszi fel a harcot.

És mégis Olaszország politikai egysége hamarabb valósult meg, mint az irodalmi nyelv és a köznyelv tökéletes egyeduralma. *Mazzini*, *Cavour* és *I. Viktor Emánuel* diadalmas harcok eredményeképpen megalkották a múlt század második felében azt az egységes politikai és nemzeti keretet, amelyet már *Petrarca* és *Machiavelli* megálmodtak és sürgettek, de ezzel az új Olaszország történetében döntő fontosságú eseménnyel párhuzamosan még nem következett be a jelentős irodalmi

⁹ Idézi *Schaffini*, *Aspetti della crisi linguistica italiana del Settecento*: Zeit-schrift f. romanische Philologie, LVII—1937., 292. l.

hagyományokkal rendelkező tájnyelvek tökéletes felmorzsolódása. A Múzsák elvétve még mindig megszólalnak egyik-másik vernacolo sajátos hangján s mivel nyelvi okokból nem számíthatnak a nemzet egyetemének érdeklődésére, beérik a szülőföld szűkebb határaival. Az olasz tájnyelvek már nem versenytársai a nemzeti nyelvnek s távolról sem gondolhatnak arra, hogy a lényegében toszkánai eredetű és mindannyiukat a szellem erejével leküzdő testvérn nyelvük világnyelvi rangját és tekintélyét ők is követelhessék. Teljes erővel folyik az olasz félszigeten s ennek határain messze túl egy második marcia sull'Italia, egy újabb marcia sul mondo civile. Az első még az ókorban Latium nyelvét vitte diadalra, a második pedig leghívebb leszármazóját, a régi Róma hagyományait sugárzó és a fasizmus feltörekvő szellemét hordozó toszkánai veretű olasz nemzeti nyelvet emeli fel arra a szellemi és erkölcsi magaslatra, amely azt birodalmi nyelvi és kultúrnyelvi minőségében egyaránt megilleti.

Újabbán Róma is szót kér a nemzeti nyelv kérdéseinek intézésében. Az olasz tudósok és írók sok esetben már nemcsak a hagyományossá vált firenzei fórumtól várnak útbaigazítást, hanem a Birodalom fővárosának nyelvétől, persze a romano-tól, rem pedig a romanesco-tól. *Bertoni* és *Ugolini* a «Róma—Firenze nyelvi tengelyről» beszélnek,¹⁰ amely a még meglevő ingadozások, nyelvhasználati kettősségek és bizonytalanságok megszüntetését munkálja. Ezek a megoldásra váró problémák azonban csekélyek és egészen elenyésznek azokhoz a súlyos elvi harcokhoz képest, amelyek *Dante*-től és *Petrarca*-tól kezdve *Manzoni*-ig folytak az egységes nemzeti nyelv kivívásáért. Már nem arról van szó, melyik tájnyelv képezze a nemzeti nyelv törzsét, hanem a megtalált közös nyelv helyes-ajjtési szabályainak rögzítéséről, az idegen szavak problémájáról, egy- szóval a nyelvi egység tökéletesítéséről és a nyelv tisztaságának megvédéséről. Ezeket a törekvéseket az olasz tudósok sem nézik tétlenül, szaktudományuk elefántcsonttornyaiba zárkózva, hanem teljes erővel, legjobb tudásukkal sietnek a nemzeti nyelv ügyének segítségére.¹¹

Petrarca nagy álma: az imperatore romano és a megvalósult egységes nemzeti nyelv immár ott ragyognak hosszú évszázados törekvések fénylő koronájaként az olasz történelem agén s mutatják a jövőbe vezető utat.

TAMÁS LAJOS

¹⁰ Prontuario di pronunzia e di ortografia. Torino, 1939., 7. l. Érdekes bepillantást nyújt a jelenlegi viszonyokba *P. S. Rivetta* könyve is: Giro d'Italia

in cerca della buona lingua. Milano, 1941.

¹¹ Lásd pl.: *Bruno Migliorini* könyvét. Lingua contemporanea. Firenze, 1938.